

تأثیر طرح بصیرت افزایی و تعالی معنوی خانواده بر تحکیم بنیان خانواده‌های شهرک شهید چمران

محمدرضا مبارکی

دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی امور فرهنگی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران
mohammadmobaraki.mojri@yahoo.com

دکتر فاطمه عزیزآبادی فراهانی

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
f_farahany@yahoo.com

دکتر فرهاد امام‌جمعه

استادیار و دکتری جامعه‌شناسی گرایش فرهنگ و توسعه
f.emamjome@yahoo.com

چکیده

مقدمه و هدف پژوهش: خانواده کوچک‌ترین و مهمترین نهاد تشکیل دهنده جامعه است که استحکام آن بر استحکام جامعه اثرگذاری مستقیم دارد. از آنجایی که طرح بصیرت‌افزایی و تعالی معنوی خانواده در شهرک شهید چمران با رویکرد مشاوره‌ای، اردویی و جلسات سخنرانی و ارائه محصولات فرهنگی و آموزشی ویژه خانواده‌ها فعالیت دارد، پژوهش حاضر بر اساس این فرضیه که طرح مذکور بر تحکیم بنیان خانواده‌های شهرک شهید چمران تأثیر مثبت داشته، انجام شده است.

روش پژوهش: این پژوهش از لحاظ هدف، کاربردی، از لحاظ میزان و درجه کنترل، میدانی و از لحاظ نحوه جمع‌آوری اطلاعات نیز از نوع تحقیقات توصیفی پیمایشی می‌باشد. جامعه آماری آن ۱۰۰ نفر از مخاطبان طرح می‌باشند که با روش نمونه‌گیری تصادفی و فرمول کوکران، ۸۰ نفر معین شد. ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش مصاحبه و پرسشنامه (طیف لیکرت) است و با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی و آزمون t بوسیله نرم افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها: نتایج حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد بر اساس مقایسه شاخص میانگین آزمون t که عدد ۳ است (مفهوم خشی را دارد) با آماره t آزمون شده در هر فرضیه، تأثیر طرح بصیرت‌افزایی و تعالی معنوی بر تحکیم بنیان خانواده‌های شهرک شهید چمران بالاتر از این شاخص میانگین بوده و نشان‌دهنده اثرگذاری بالای طرح بر تحکیم بنیان خانواده‌های این شهرک در سه بُعد اعتقادات مذهبی، مهارت‌های زندگی، اخلاق است.

نتیجه‌گیری: سه بُعد اعتقادات مذهبی، مهارت‌های زندگی، اخلاق بعنوان اساسی‌ترین عوامل تحکیم بنیان خانواده، دارای مولفه‌های معینی می‌باشند که امکان طراحی الگو و شاخص تحلیل و بررسی تحکیم بنیان خانواده را ایجاد و در مسیر برنامه‌ریزی در این حوزه به مدیران فرهنگی کمک شایانی می‌نمایند. لذا با بهره‌برداری از همین مدل تأثیر طرح بصیرت‌افزایی و تعالی معنوی خانواده بر هر سه بُعد ذکر شده، تأثیر مستقیم و مثبت بوده و هر سه بُعد دارای اولویت‌های یکسان بوده است.

واژگان کلیدی: خانواده؛ تحکیم بنیان خانواده.

مقدمه

هدایت مسئولین برگزاری این طرح برای اثرگذاری بیشتر و عمیق‌تر کمک کند.

بیان مسأله

نهاد خانواده، اصلی‌ترین رکن جامعه و بستر فرهنگ‌های گوناگون و زمینه ساز خوشبختی و یا بدبختی انسان‌ها و امت‌ها است و از این رو اسلام - که برنامه سعادت و تکامل بشر است - عنایت ویژه‌ای به سلامت، رشد و پویایی این نهاد سرنوشت ساز دارد. (محمدی ری شهری ۱۳۹۲، ۷) اسلام به عنوان مکتبی انسان‌ساز، بیشترین عنایت را به تکریم و تعالی خانواده دارد و این نهاد مقدس را کانون تربیت و مهد مودت و رحمت معرفی می‌کند. در طول تاریخ ایران نیز مشاهده می‌کنیم که بسیاری از تغییرات جامعه، ریشه در نهاد خانواده دارد.

«تحکیم خانواده» نیز ریشه در اهمیت نهاد خانواده دارد. زیرا اولین شرط داشتن جامعه‌ای سالم و پویا، سلامت و پایداری خانواده است. همه دستاوردهای علمی و هنری بشر در سایه خانواده‌های سالم و امن پدید آمده است.

مطالعه پژوهش‌ها در حوزه‌های مختلف جامعه‌شناسی، علوم قرآنی و دینی اذعان دارند که بسیاری از عوامل تحکیم بنیان خانواده اکتسابی هستند و اساساً موضوع «آموزش»، نقش جدایی‌ناپذیر در این فرایند دارد. اهمیت موضوع تحکیم خانواده و اکتسابی بودن بسیاری از عوامل درونی تحکیم بنیان خانواده مانند شقوق مختلف اخلاق و همچنین مهارت‌های زندگی مانند مهارت گفتگو، مهارت مهرورزی، مهارت ایجاد آرامش در خانواده و غیره، بسیاری از سازمان‌های فرهنگی دولتی و نهادهای فرهنگی مردمی را بر آن داشته است تا در این خصوص اقدام کنند.

مجتمع فرهنگی شهرک شهیدچمران نیز در راستای تحقق این هدف متعالی، سعی در انجام فعالیت‌های

نگاهی به اسناد بالادستی نظام جمهوری اسلامی ایران از جمله قانون اساسی، سند چشم‌انداز، سیاست‌های کلی برنامه توسعه نشان می‌دهد محور اساسی گفتمان انقلاب اسلامی، قداست نهاد خانواده و تلاش برای حفظ و تحکیم آن است. در این گفتمان «خانواده واحد بنیادین جامعه و کانون اصلی رشد و تعالی انسان است و توافق عقیدتی و آرمانی در تشکیل خانواده که زمینه ساز اصلی حرکت تکاملی و رشد‌یابنده انسان است اصل اساسی بوده و فراهم کردن امکانات جهت نیل به این مقصود از وظایف حکومت است».

اصل دهم قانون اساسی خانواده را واحد بنیادی جامعه اسلامی معرفی کرده و بر این مطلب که همه قوانین و مقررات و برنامه‌ریزی‌های مربوط باید در جهت آسان کردن تشکیل خانواده، پاسداری از قداست آن و استواری روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی باشد تأکید می‌نماید. همچنین در افق سند چشم‌انداز، جامعه ایرانی جامعه‌ای تعریف شده است که برخوردار از سلامت، رفاه، امنیت غذایی، تأمین اجتماعی، فرصت‌های برابر، توزیع مناسب درآمد، نهاد مستحکم خانواده به دور از فقر، فساد، تبعیض و بهره‌مند از محیط زیست مطلوب می‌باشد.

با توجه به اهمیت موضوع در راستای تحقق اهداف جمهوری اسلامی ایران و توسعه و پیشرفت جامعه اسلامی، قدم گذاشتن در مسیر بررسی عوامل تحکیم این بنیان و راه‌های ارتقا و حفظ این عوامل، و جلوگیری از آسیب‌های خانواده امری ضروری و راهبردی است که این پژوهش سعی بر آن دارد با معرفی عوامل موثر بر تحکیم بنیان خانواده، و بررسی میزان اثرگذاری یکی از طرح‌های آموزشی-مشاوره‌ای که در این راستا برنامه ریزی و اجرا شده است بر این عوامل، علاوه بر سنجش علمی آثار برگزاری طرح، به

فرهنگی و آموزشی به منظور تحکیم بنیان خانواده‌های ساکن در شهرک شهید چمران دارد و بدین منظور چندین سال است که دوره‌های آموزشی "طرح بصیرت افزایی و تعالی معنوی خانواده" را در قالب‌های مختلف مشاوره‌ای، اردویی، جلسات سخنرانی و ارائه محصولات فرهنگی آموزشی برگزار می‌کند.

سوال این است که اساساً عوامل تحکیم بنیان خانواده چیست و "طرح بصیرت افزایی و تعالی معنوی خانواده" به چه میزانی بر تحکیم بنیان خانواده‌های شهرک مزبور موثر بوده است؟

اهمیت و هدف پژوهش

از خانواده بعنوان گروه مرجع یا گروه نخستین نیز نام برده می‌شود. از این رو مرجعیت آن در حوزه الگوسازی برای فرزندان و تربیت ایشان امری بدیهی است که علیرغم حضور پر نفوذ تکنولوژی و انواع رسانه‌ها در بین نسل جدید، در بسیاری از موارد هنوز نقش مرجعیت خود را حفظ کرده و فرزندان از آنها تأثیر می‌پذیرند. اهمیت و ضرورت خانواده تا جایی است که در شهریور سال ۱۳۹۵، رهبر معظم انقلاب اسلامی ایران در اجرای بند یک اصل ۱۱۰ قانون اساسی، سیاست‌های کلی «خانواده» را که پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام تصویب شده، به رؤسای قوای سه گانه و رئیس مجمع تشخیص مصلحت نظام ابلاغ کردند که مرور مفاد شانزده گانه آن به وضوح نشان می‌دهد، موضوع «تحکیم خانواده» در آن نقش و جایگاه ویژه‌ای دارد.

به‌رغم اینکه در بسیاری از سازمان‌ها و نهادهای فرهنگی دولتی و یا مردمی به موضوع خانواده بعنوان یک نهاد اساسی و زیربنایی در جامعه نگاه می‌شود و در سیاست‌های کلان و برنامه‌های عملیاتی آنها برای این حوزه راهبردی، جایگاه ویژه‌ای در نظر گرفته می‌شود، اما معمولاً پایش کیفی عملکردها و نتایج

بدست آمده از فعالیت‌های فرهنگی انجام شده در این حوزه صورت نمی‌گیرد و بسیاری از سازمان‌ها و نهادها در جریان میزان اثربخشی و تأثیر برنامه‌های فرهنگی اجرا شده خود نیستند. با توجه به اینکه بررسی تأثیر این برنامه‌ها یک پایش کیفی است و برای تبدیل این نتایج کیفی به مقادیر قابل مشاهده کمی می‌بایست با روش‌های علمی و پژوهشی آنها را مورد ارزیابی قرار داد، انجام پژوهشی با موضوع ذکر شده، در قدم اول وضعیت اثربخشی این فعالیت را بر روی مخاطبان مشخص می‌کند؛ با توجه به اینکه این نوع تحقیق در فعالیت‌های فرهنگی این شهرک سابقه قبلی نداشته است علاوه بر تبیین میزان تأثیر، با مشخص شدن نتایج علمی و نقاط قوت و ضعف برنامه، می‌تواند اطلاعات مهم و قابل استناد را برای بهبود این طرح و افزایش اثربخشی آن در اختیار مسئولین اجرایی طرح قرار دهد. روشن شدن این نقاط قوت و ضعف می‌تواند با هدایت فرآیند برنامه‌ریزی و بودجه‌بندی، برنامه‌ها را به سمت فعالیت‌های اثربخش‌تر ببرد و موجب حذف فعالیت‌های کم‌بازده گردد تا گام مؤثری در مدیریت منابع و اجرایی شدن اقتصاد مقاومتی نیز باشد.

در این راستا هدف کلی این پژوهش بررسی تأثیر "طرح بصیرت‌افزایی و تعالی معنوی خانواده" بر تحکیم بنیان خانواده‌های شهرک شهید چمران می‌باشد که در سه هدف کاربردی بررسی تأثیر آموزش‌های بُعد اعتقادات مذهبی، بررسی تأثیر آموزش‌های بُعد مهارت‌های زندگی و همچنین بررسی آموزش‌های بُعد اخلاق در طرح مذکور بر تحکیم بنیان خانواده‌های ساکن در این شهرک می‌باشد.

ادبیات پژوهش

شناخت مفاهیم و تعریف آن برای ایجاد چارچوب فکری صحیح نسبت به موضوع امری مهم و ضروری به شمار می‌رود. در این پژوهش، تعریف مفاهیمی

همچون خانواده، طرح بصیرت افزایی و تعالی معنوی، تحکیم بنیان خانواده و عوامل موثر بر آن و سایر موارد، از جمله مهمترین این مفاهیم است.

خانواده

در برخی فرهنگ‌ها این مفهوم شامل اموال خانه نیز بود، به این ترتیب در یک اتحاد خانگی به جای پیوند خونی اعضا خانواده، تعداد افراد دخیل در امر تولید مهم بود. در زبان فارسی نیز خانواده به معنای خاندان، دودمان، اهل و عیال و خانه و اسباب خانه، خویشان، دولت و ثروت، مخصوصاً ثروت موروثی قابل حمل است. (اعزازی ۱۰، ۱۳۷۶)

واژه Family در لغت به معنی گروهی است شامل یکی از والدین یا هر دو آن‌ها و فرزندان (به همراه اعضای دیگر خانواده) و در اصطلاح تعاریف متعددی از این واژه ارائه شده است؛ برگس^۱ و لاک^۲ در اثرشان "خانواده" (۱۹۵۳) می‌نویسند: «خانواده گروهی است متشکل از افرادی که از طریق پیوند زناشویی، همخونی و یا پذیرش (به عنوان فرزند) با یکدیگر به عنوان شوهر، زن، مادر، پدر، برادر و خواهر در ارتباط متقابلند و فرهنگ مشترکی پدید آورده و در واحد خاصی زندگی می‌کنند». (ساروخانی ۱۳۷۹، ۱۳۵)

مک‌آیور^۳ (۱۸۸۲-۱۹۷۰) می‌نویسد: «خانواده گروهی است دارای روابط چنان پایا و مشخص که به تولید مثل و تربیت فرزندان منجر گردد». لویی^۴ (۱۸۸۳-۱۹۵۷) می‌نویسد: «خانواده پیوندی است که با نهاد ازدواج، یعنی صورتی از روابط جنسی که مورد تصویب جامعه قرار گرفته است، مرتبط است». (ساروخانی، ۱۳۷۹، ۱۳۵)

اما در جمعیت‌شناسی، خانواده، نوع خاصی از خانوار است که حداقل از دو نفر تشکیل شده و اساس شکل‌گیری آن ازدواج است. و در جای دیگر «خانواده متشکل از افرادی است که از طریق پیوند زناشویی،

هم‌خونی یا پذیرش فرزند با یکدیگر به عنوان زن، مادر، پدر، شوهر، برادر، خواهر و فرزند در ارتباط متقابل هستند؛ فرهنگ مشترک پدید می‌آورند و در واحد خاص زندگی می‌کنند.» یا «خانواده همچون گروهی از افراد است که روابط آنان با یکدیگر بر اساس هم‌خونی شکل می‌گیرد و نسبت به یکدیگر خویشاوند محسوب می‌شوند.»

«خانواده گروهی از افراد است که از طریق خون، ازدواج یا فرزندخواندگی به هم پیوند خورده اند و کارکرد اجتماعی اصلی آن‌ها تولیدمثل است.» (ساروخانی، ۱۳۷۹، ۱۳۵)

سازمان ملل متحد (۱۹۹۴) نیز در آمار جمعیتی خود، خانواده را چنین تعریف می‌کند: «خانواده یا خانوار به گروه دو یا چند نفره ای اطلاق می‌شود که با هم زندگی می‌کنند؛ درآمد مشترک برای غذا و دیگر ضروریات زندگی دارند و از طریق خون، فرزندخواندگی یا ازدواج، با هم نسبت دارند. در یک خانواده ممکن است یک یا چند خانواده زندگی کنند، تمام خانوارها، هم‌خانواده نیستند.» (نجاریان، ۱۳۷۵، ۱۹)

طرح بصیرت‌افزایی و تعالی معنوی خانواده‌ها

طرح بصیرت‌افزایی و تعالی معنوی خانواده طرحی است که با رویکرد ارتقای معنویت و بصیرت‌افزایی در خانواده‌های شهرک شهید چمران اجرا می‌گردد. این طرح با برگزاری جلسات سخنرانی، مشاوره‌های گروهی و انفرادی و اردوهای بصیرت‌افزایی سعی در اجرایی نمودن مقوله بصیرت و معنویت در مخاطبین خود دارد.

بعد اعتقادات مذهبی طرح

بعد اعتقادات مذهبی طرح بصیرت‌افزایی و تعالی معنوی به موضوعات دینی در دو حوزه اعتقادات درونی و نمایه‌های بیرونی آن مانند اعمال و مناسک

عبادی می‌پردازد. رفع شبهات اعتقادی، انجام اعمال و مناسک دینی و دوری از گناهان و منکرها باعث تثبیت پایه‌های زندگی افراد می‌گردد.

بعد کسب مهارت‌های زندگی

موضوعات مهارتی در حوزه فردی و اجتماعی (درون خانواده) به آشنا کردن افراد با شیوه‌های برقراری ارتباط و تعاملات سازنده و به دور از چالش و حل مشکلات و چالش‌های احتمالی موجود در خانواده و همچنین شناخت خصوصیات و کنترل و تسلط پیدا کردن بر رفتارهای خود برای تعامل بهتر با دیگران می‌پردازد.

بعد اخلاق

اخلاق به چگونگی ارتباط با دیگران باز می‌گردد و بار معنایی آن مثبت بوده و نشان از سجایا و خصوصیات مثبت رفتاری افراد می‌باشد. هر چند اخلاق صرفاً وابسته به اعتقادات مذهبی نیست، اما اعتقادات مذهبی خصوصاً در دین اسلام، عاملی برای خوش اخلاقی و ایجاد صفات رفتاری مثبت در افراد می‌گردد.

تحکیم بنیان خانواده

اولین مفهوم مشترکی که از مجموعه تعاریف خانواده و ده‌ها تعریف ارائه شده‌ی دیگر استنباط می‌شود، این است که خانواده پیوند عمیق و پایدار جسمی و روحی چند نفر برای زیستن در فضای واحد است. یعنی بدون تحقق این پیوند، خانواده معنایی ندارد؛ قوام این بنا به میزان پیوند اعضای آن بستگی دارد. بنابراین، جهت تعالی کارایی خانواده، لازم است بر تحکیم پیوند و روابط اعضای خانواده تأکید شود. پس آنچه از آن بعنوان تحکیم بنیان خانواده یاد می‌شود در اصل تحکیم روابط بین اعضای خانواده

است که موجب حفظ تعادل ساختاری در خانواده می‌گردد. بطوری‌که در شرایط التهاب و ایجاد مشکلات نیز تدبیر لازم برای حفظ سکون و آرامش خانواده توسط افراد آن وجود داشته باشد. آنچه مشخص است از دیدگاه قرآنی نیز حفظ سکون و آرامش روانی اعضای خانواده را از جمله نشانه‌های خداوند و اساسی‌ترین هدف ازدواج می‌داند. (قرآن، روم: ۲۱) تحکیم روابط در خانواده از جمله مهمترین مسائل در سلامت و رشد فرد، همچنین پویایی و توسعه همه جانبه در جامعه است. زیرا بدون آرامش روانی نمی‌توان از جوان انتظار تقوا داشت. بدون آرامش روانی نه نسل سالم و صالح پدید می‌آید و نه سازندگی اخلاقی و اجتماعی اتفاق می‌افتد و نه ارزش‌های دینی و آرمان توحید گسترش می‌یابد. (محمدی‌ری - شهری ۱۳۸۷، ۲۳)

گلدنبرگ می‌گوید: «تعادل حیاتی خانواده از طریق فرآیندهای تعاملی پویایی به دست می‌آید که به حفظ و بازگردانی ثبات در دوره‌های تهدید کمک می‌کند و در نهایت این امر از راه فعال شدن قواعدی به دست می‌آید که روابط را تعریف می‌کنند» (گلدنبرگ، ۵، ۱۳۸۲: ۸۳)

برقراری آرامش در خانواده به وسیله رفع نیازهای متقابل افراد اعم از نیازهای مادی و معنوی، وجود مهارت‌های ارتباطی مانند مهارت گفتگو بجای بحث و مشاجره و همچنین وجود احساس رضایتمندی و خوشبختی از نشانه‌های خانواده‌های تحکیم یافته است. حفظ این تحکیم روابط، پیشگیری از ایجاد تزلزل در آن و همچنین اقدام مناسب در جهت حل مسائل در زمان ایجاد مشکلات و ناهنجاریها، مهمترین اقدام‌ها برای حفظ آرامش خانواده است که بر اساس فراتحلیل مطالعاتی که در خصوص بررسی عوامل تحکیم خانواده، توسط پژوهشگر انجام شد، حوزه‌های زیر به - عنوان اصلی ترین عوامل تحکیم بنیان خانواده به دست آمده است:

آموزش و مهارت افزایی

اكتسابی بودن بسیاری از مهارت‌های برقراری ارتباط همچون شناسایی نقش‌ها و کارکردهای آن در خانواده و شناسایی حقوق و وظایف متقابل و همچنین حل مسائل و اختلافات و یا مهارت‌های مختلف در شناسایی تقاضاها و گرایش‌های شخصی اعضا برای جلوگیری از سوءتفاهم‌ها و رفع نیازهای یکدیگر و همچنین کسب مهارت‌های زندگی مانند مهارت برقراری آرامش در خانواده، کسب روحیه مشورت و جمع‌گرایی برای پرهیز از دور شدن زن و شوهر از یکدیگر و ایجاد وحدت و هم‌فکری و کسب مهارت گفتگو برای حل مشکلات امری مشخص است. همانطور که ارتقای بسیاری از امور مادی در زندگی افراد نیاز به آموزش و کسب مهارت دارد، کسب انواع مهارت‌های زندگی برای برقراری ارتباط موثر و سازنده بخصوص در خانواده نیز نیاز به آموزش دارد.

اخلاق

از آنجایی که اخلاق مفهومی است که در متن روابط اجتماعی خاص معنا پیدا می‌کند و قابل نقد و بررسی می‌شود (میرسپاسی، ۱۳۸۸) در روابط اعضای خانواده که پایه و اساس تحکیم و یا بی‌ثباتی بنیان خانواده می‌باشد نیز از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

اخلاق، به تعبیری پدیده‌ای فردی و فرهنگی است. بر این اساس، در هر جامعه‌ای بر مبنای ارزش‌های تاریخی و برخی باورها و سنت‌های موروثی، بعضی رفتارها و کارها نیک و برخی دیگر نادرست و زشت به حساب می‌آیند. برای مثال در جامعه‌ای گیاه‌خوار، خوردن گوشت حیوانات کاری غیر اخلاقی و در جامعه‌ای دیگر، نوشیدن شراب غیر اخلاقی است. با این اوصاف، رعایت یا عدم رعایت «اخلاق» در چارچوب تعریف فرهنگی و ارزشی‌اش، مسئله‌ای

است که در حوزه وجدان فردی قرار می‌گیرد.

(میرسپاسی، ۱۳۸۸)

اما آنچه در اسلام و قرآن به آن توجه ویژه شده و در خصوص شخص پیامبر اکرم (صلی ... علیه و آله) عامل محبوبیت و رمز جاذبه و موفقیت ایشان معرفی می‌گردد، مربوط به اخلاق است. به طوری که هدف از بعثت نبی مکرم را اتمام مکارم اخلاق عنوان کرده است. (طبرسی، ۱۳۷۴)

قرآن کریم می‌فرماید: وَ إِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ (قلم: ۴) مسلماً تو بر شیوه (اخلاق) بزرگوارانه‌ای هستی.

وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظًا لَآتَيْنَاكَ مِنَ حَوْلِكَ آلَ عمران: ۱۵۹) اگر خشن و تندخو و سخت دل بودی، مردم از دور تو پراکنده می‌شدند. از روایات معصومین (علیهم السلام) استفاده می‌شود که حسن خلق کلید بهشت و وسیله جلب رضای خدا، نشانه قدرت ایمان و معادل عبادت‌های شبانه روز است. (شبذینی پاشاکی، ۱۳۹۵)

عنایت ویژه پیامبر اکرم (صلی ... علیه و آله) و ائمه هدی (علیهم السلام) و سایر متون دینی به مکارم اخلاق و همچنین معرفی آن به عنوان هدف و غایت بعثت و نیز عناصری که مشخصه و شناسه‌ی مکام اخلاقند و آن را از دیگر اخلاقیات از جمله "اخلاق حسنه" امتیاز می‌دهد، بر این مطلب دلالت دارد که در نهایت، اخلاق مورد نظر و مطلوب دین مبین اسلام، «مکارم اخلاق» است که آن را از دیگر مکاتب اخلاقی کاملاً جدا و ممتاز می‌کند و رمز و مرز جدایی اخلاق اسلامی از دیگر مکاتب اخلاقی می‌باشد. (هادی، ۱۳۸۵) وجود مکارم اخلاق باعث می‌شود تا کرامت انسان‌ها که از بالاترین نیازهای شخصیتی به حساب می‌آید، در میان اعضای خانواده حفظ شود. احترام متقابل والدین با یکدیگر و همچنین احترام متقابل فرزندان با والدین در سایه اخلاق بدست می‌آید که عامل مهم حفظ تحکیم خانواده محسوب می‌شود.

مختلف شغلی و مسئولیتی، مسائل جدیدی را در خانواده ایجاد کرده است. همچنین دلایل واضح و بدیهی در خصوص تأثیر اشتغال زنان و تأثیر منفی آن بر خانواده مانند دور شدن فرزندان از گرمای عاطفی مادر، تداخل در ایفای نقش همسری، فرسایش زود هنگام زنان، سوء استفاده جنسیتی از زنان و... وجود دارد که خود باعث اختلال در روابط صحیح اعضای خانواده و تزلزل نظام خانواده باشد. لذا تعریف مشاغل متناسب با خلقت زن، ایجاد رویکرد مشخص در حوزه اشتغال زنان و تبیین و فرهنگ‌سازی این مقوله، از نیازهای جدی در راستای تحکیم خانواده به نظر می‌رسد.

همچنین آنچه که در جریان جنگ نرم و هجوم فرهنگی امپریالیسم جهانی بر علیه بسیاری از کشورها خصوصاً جمهوری اسلامی ایران در حال وقوع می‌باشد، هدف قرار گرفتن زنان جامعه بعنوان همسران و مادرانی که در حقیقت خانواده و نسل آینده کشور را تربیت می‌کنند و شکل می‌دهند می‌باشد که نشان از نقش قدرتمند زنان در خانه و خانواده دارد.

دین و اعتقادات

دین در دیدگاه جامعه‌شناسانی مانند اگوست کنت، امیل دورکیم، وبر، برگر، لوکمان، گیدنز، بینگر، نیکلاس لومان، کلیفورد گیرتز، رابرتسون، کارل دوبلر و... عمدتاً عامل انسجام، همبستگی، رشد دهنده شخصیت و جامعه و عاملی برای سلامت و سعادت انسان تلقی شده است. از نظر آنها دین ابعادی دارد که مبتنی بر آن، الگوهای مختلفی ارائه شده است. (جمشیدی‌ها و آخوندی، ۱۳۹۵: ۵۷) مهمترین ابعاد دین که حداقل توسط یک صاحب نظر مطرح و در شرایط و نمونه‌های گوناگون، مورد سنجش قرار گرفته‌اند، عبارت‌اند از: عقاید یا باورها، عمل یا مناسک، بعد اجتماعی، عواطف، علم یا شناخت، آیینی، تجربی،

تأکید بر حسن معاشرت مردان در قرآن نشان از نقش اخلاقی مهم مرد در خانواده دارد که رازداری، تواضع، حرمت نگاه به نامحرم، قهر نکردن و تنها نگذاشتن و همچنین ابراز عشق کردن را می‌توان از مصادیق آن برشمرد. علاوه بر موارد مذکور مواردی همچون گذشت، پرهیز از سوء ظن، سازگاری و مدارا، عفت جنسی و امثال آن را می‌توان از مصادیق حفظ اخلاق در خانواده دانست که تمام اعضا خصوصاً پدر و مادر می‌بایست بر رعایت آن متعهد باشند تا بنیان خانواده دچار تزلزل نشده بلکه روزبه روز بر استحکام آن افزوده شود.

نقش محوری زن در خانواده

نظر اسلام درباره خانواده و جایگاه زن در خانواده را می‌توان در حدیثی از رسول گرامی اسلام (ص) در کتاب شریف نهج الفصاحه مشاهده کرد. *كُلُّ نَفْسٍ مِنْ بَنِي آدَمَ سَيِّدٌ فَالرَّجُلُ سَيِّدٌ أَهْلِهِ وَالْمَرْأَةُ سَيِّدَةُ بَيْتِهَا* (نهج الفصاحه، حدیث ۱۹۱۷) هر یک از فرزندان آدم، فرمانروای بزرگواریست، مرد، بزرگ خاندان خویش است و زن، بزرگ و فرمانروای خانه خویش می‌باشد. همچنین امیرالمؤمنین علی علیه السلام در نهج البلاغه می‌فرماید: *فَإِنَّ الْمَرْأَةَ رِيْحَانَةٌ وَ لَيْسَتْ بِقَهْرْمَانَةٍ* (نهج البلاغه، نامه ۳۱) زن گلی خوشبو است؛ نه یک قهرمان. از آنجائیکه خانه، کانون و محل آرامش اعضای خانواده می‌باشد، حفظ این آرامش و گرم نگه داشتن این مأمن بر عهده زن به عنوان همسر و مادر خانواده می‌باشد. زن بعنوان محور عاطفی خانواده، مسئولیت تأمین نیازهای عاطفی خانواده و نیازهای جنسی مرد را دارد. نقش تربیتی فرزندان و گرم کردن کانون خانواده از مهمترین نقش‌های زن در خانواده است که امروزه با مسائل جدیدی همچون نیاز اقتصادی، تحول نظام خانواده و نقش‌های خانوادگی، تحصیل زنان و در نهایت حضور فعال اجتماعی ایشان در عرصه‌های

پیامدی، اخلاقی عمل کردن، مؤمن بودن، اهل عبادت بودن، متشرع بود و التزام عملی به دین. (جمشیدی‌ها و آخوندی، ۱۳۹۵: ۵۷)

بر اساس دیدگاه مفسران قرآن، دین دستورالعملی واقعی، حقیقی و منطبق با ابعاد وجودی انسان است که به منظور تعالی انسان وحی شده و پس از تحقق در جامعه، به الگوهای اجتماعی، عینی، پایدار و منطبق با وحی تبدیل گردیده است و همه جوانب زندگی انسان را کنترل و او را از انحراف و کجی مصون می‌دارد (طباطبایی، ۱۳۷۴، ۱۹۵: ۲) و (طباطبایی، ۱۳۷۴، ۱۹۷: ۳) و (حسن‌زاده آملی، ۱۳۸۶، ۲۷۷). از این رو، دین به طور کامل و تمام در جامعه تحقق یافته، نمونه‌های عینی و تجربی پیدا می‌کند که متن و عین دین است. در این دیدگاه، دین نیاز بنیادی و اولیة انسان است و همانند خداخواهی و خداجویی فطری و در اعماق جان انسان ریشه دارد. به همین دلیل، انسان فقط با دین، به رشد، تعالی و سعادت نایل می‌گردد. مبتنی بر این نظر، دین نیز دارای ابعادی قابل سنجش است که با دو بعد اساسی و اصلی «عمل صالح» و «ایمان»؛ ابعاد وجودی انسان مطابقت دارد دینداری محسوب می‌شوند که با همدیگر رابطه‌های دوسویه دارند. (جمشیدیها و آخوندی، ۱۳۹۵، ۶۰)

مختلف بیرون خانواده بر چگونگی ارتباط اعضای خانواده و کیفیت آن اثرگذار باشد را می‌توان به عنوان عوامل بیرونی مؤثر بر خانواده و تحکیم آن دانست.

برای مثال شرایط اقتصادی جامعه، برنامه‌های آموزشی، سیاست‌های دولت و جایگاه و نقش خانواده در برنامه‌های کلان کشور مانند برنامه‌های توسعه، برنامه‌های مؤثر سازمان‌های فرهنگی، فرهنگ عمومی جامعه، وجود حکم عاقل برای حل مشکلات زوجین، نقش خویشاوندان و ارتباط با ایشان، عفت عمومی جامعه و رعایت اخلاق جنسی و... را می‌توان از جمله این عوامل بیرونی معرفی کرد. در این راستا نباید از راهبردهای برنامه‌ریزی قدرت‌های استکباری و امپریالیستی برای اثرگذاری بر جوامع مختلف خصوصاً جمهوری اسلامی ایران غافل شد. پس برنامه فرهنگی این قدرت‌ها را نیز باید در گروه عوامل بیرونی مؤثر بر خانواده جای داد.

هر کدام از این نوع عوامل به سهم خود می‌تواند بر مسائل درونی خانواده همچون اخلاق، دینداری، نقش زن در خانواده و یا ارتقای مهارت‌های اعضای خانواده اثرگذار باشد و در جهت استحکام و یا تزلزل و تخریب خانواده قدم بردارد.

چارچوب نظری

عوامل بیرونی مؤثر بر خانواده و تحکیم آن بررسی مسائل خانواده مانند ازدواج، طلاق و... همیشه مورد توجه اندیشمندان بوده است. مطالعه در مورد خانواده به دو دوره کلاسیک و دوره جدید مربوط می‌شود. در دوره کلاسیک گروهی با نگاه فلسفی و اخلاقی به داوری در مورد خانواده پرداخته اند مانند ارسطو، افلاطون و... که بیشتر درباره الزام‌های خانواده و سامان یافتن آن پرداخته‌اند و گروهی دیگر در قالب کارهای مردم نگارانه مانند سفرنامه‌ها؛ در دوره جدید علاوه بر سیاستمداران و مردم نگاران و سیاحان جامعه شناسان نیز به بحث درباره خانواده

آنچه در خصوص تحکیم خانواده گفته شد، بر مبنای روابط بین اعضای خانواده و بخصوص زن و شوهر بعنوان هسته اصلی خانواده می‌باشد. عوامل ذکر شده در بالا از جمله آموزش و مهارت، اخلاق، نقش محوری زن در خانواده و همچنین دین و اعتقادات و تمام مؤلفه‌های زیرمجموعه هر کدام، همگی در زمره‌ی عواملی به شمار می‌آید که بستگی به افراد و اعضای خانواده دارد و می‌توان از آنها به عنوان عوامل درونی خانواده یاد کرد. بدیهی است هرآنچه از حوزه‌های

احکام شرعی)

۴) نقش محوری زن (اشتغال زنان، تربیت فرزندان و...)
۵) عوامل تأثیرگذار بیرونی (حکومت، جامعه، شرایط اقتصادی و کار)

با توجه به اینکه نگارنده در این پژوهش قصد دارد به بررسی تأثیر "طرح بصیرت‌افزایی و تعالی معنوی خانواده بر تحکیم بنیان خانواده‌های شهرک شهید چمران" بپردازد، لذا سه بُعد «کسب مهارت‌های زندگی»، «اخلاق» و «اعتقادات مذهبی» را بعنوان ابعادی که بر روی تحکیم بنیان خانواده اثر مستقیم دارد و در عین حال در سرفصل‌های اجرایی "طرح بصیرت افزایی و تعالی معنوی خانواده" دنبال می‌شود، به عنوان متغیر مستقل، و همچنین «تحکیم بنیان خانواده» را بعنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شده است.

بر این اساس فرضیه اصلی این پژوهش این است که «طرح بصیرت افزایی و تعالی معنوی خانواده بر تحکیم بنیان خانواده‌های شهرک شهید چمران تأثیر مثبت داشته است»؛ و تأثیر مثبت ابعاد دیگر طرح با عناوین آموزش‌های بُعد اعتقادات مذهبی، آموزش‌های بُعد کسب مهارت‌های زندگی و همچنین آموزش‌های بُعد اخلاقی طرح بصیرت‌افزایی و تعالی معنوی خانواده بر تحکیم بنیان خانواده‌های شهرک شهید چمران نیز بعنوان فرضیه فرعی این پژوهش دنبال شده است.

پیشینه پژوهش

احمدی و فراهانی (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان "تحلیل محتوای برنامه «به خانه بر میگردیم» در تشکیل، تحکیم و تعالی خانواده" به شاخه تحکیم خانواده به معنی روابط خانوادگی بر مبنای نیازهای عاطفی، مادی پرداخته اند.

در تحقیق دیگری که توسط کوهانستانی (۱۳۹۴) با

پرداخته‌اند و خانواده را یکی از نهادهای اجتماعی مرتبط با دیگر نهادها در نظر گرفته و بر اساس نوع نظریه‌ای به تحلیل آن پرداخته‌اند. (میرزانلو، ۱۸:۱۳۹۱)
با توجه به نظریاتی همچون کنش متقابل نمادین یا کارکردگرایی که بقای خانواده را وابسته به ایفای نقش‌ها و وظایف اعضای خانواده می‌دانند، و یا نظریه مازلو که رفع نیازهای انسان در زوایای مختلف را مطرح می‌کند و یا بر اساس دیدگاه اسلام که آرامش را هدف امر مقدسی چون ازدواج معرفی کرده و ابعاد عاطفی، رفع نیاز، احترام و اخلاق و سایر مسائل را برای تحقق این هدف تبیین نموده است؛ باید گفت: نهاد خانواده بعنوان یک ساختار اجتماعی که دارای کارکردها و نقش‌های فردی و اجتماعی است، برای حفظ تعادل در ساختار خود که موجب استحکام و کارکرد درست و صحیح آن می‌شود، می‌بایست با تأمین عوامل موثر در حفظ این تعادل، تحکیم پیدا کرده و منسجم باقی بماند و این تعادل در حقیقت همان آرامش است که قرآن کریم در سوره مبارکه روم از آن به عنوان اساسی‌ترین هدف ازدواج یاد کرده است. بر اساس فراتحلیل مطالعات عوامل تحکیم بنیان خانواده که توسط نگارنده انجام شده است، ۵ گروه عوامل مؤثر بر ساختار، نقشها و روابط اعضای خانواده که تأمین و یا عدم تأمین آن موجب تحکیم و یا تزلزل بنیان خانواده می‌شود به این شرح مشخص شده است:

۱) کسب مهارت‌های زندگی (شناخت خصوصیات فردی همسر، مهارت ایجاد آرامش، مهارت گفتگو و پرهیز از مشاجره، مهارت ایفای نقش مؤثر، مهارت جنسی، وجود حکم برای حل منازعات)

۲) اخلاق (احترام متقابل، محبت و مهرورزی، انجام وظایف برای رفع نیازها، صداقت و راستگویی، وفای به عهد، ایثار و از خود گذشتگی)

۳) اعتقادات مذهبی (انجام مناسک دینی، توکل به خدا، توسل به اهل بیت (ع)، پایبندی به حدود و

عنوان "خانواده و عوامل تحکیم آن با تکیه بر آرای ابن سینا" به انجام رسیده، از دیدگاه ابن سینا ازدواج صحیح (آشکار و بر مبنای اصول و قواعد خاص خود) برترین رکن مدینه عنوان شده است. تأکید وی بر مسأله کرامت انسان و لزوم حفظ آن در میان اعضای خانواده، ضرورت وفای به عهد، خردورزی و محبت پیشگی، وجود حکمی عاقل برای حل اختلاف زوجین و ترسیم چارچوبی معقول از نقش زن، مرد و فرزندان است که مبین اهمیت حفظ کانون خانواده بر مبنای اساسی ترین نیازهای عقلانی و عاطفی انسان است. در حکمت او اخلاق مداری از رابطه احترام آمیز والدین با هم تا رعایت حقوق والدین و فرزندان همچون احترام به والدین، تکریم شخصیت کودکان، انتخاب نام نیکو و القاب پسندیده، مسائل فقهی و حقوقی خانواده، بزرگداشت مقام زن و ثبات جایگاه مدیریتی مرد در خانواده، گسترده است. همه این موارد ابتدا در جمع اعضای خانواده معنا و هویت می‌یابد و سپس به سطح گسترده اخلاقی جامعه بشری تسری می‌یابد.

اما میر (۱۳۹۲) با انجام پژوهشی با عنوان "تأثیر طرح نظام جامع آموزشی- تربیتی خانواده معاونت فرهنگی کمیته امداد امام خمینی (ره) بر تحکیم بنیاد خانواده‌های تحت حمایت استان البرز" شش بُعد آموزشهای دینی، رفتاری، تحصیلی، اقتصادی، فرهنگی و بهداشتی را بعنوان ابعاد اثرگذار بر توانمندسازی و ارتقای سطح آگاهی و توانایی سرپرست و سایر اعضای خانواده‌های تحت پوشش دانسته و با بررسی تأثیر این ابعاد بر تحکیم بنیان خانواده، در مجموع تأثیر بالای این طرح بر متغیر وابسته را گزارش کرده است.

حسن‌زاده (۱۳۹۲) نیز در پژوهشی با عنوان "عوامل تحکیم خانواده در فرهنگ اسلامی"، با مطالعه منابع دینی، از حسن معاشرت در دو محدوده مرزهای حقوقی و دستورات عمل‌های اخلاقی و همچنین نظم و انضباط و توجه به یکسانی آفرینش زن و مرد و لزوم همکاری و

همدردی با خانواده بعنوان عوامل نام می‌برد.

حسینی (۱۳۸۳) نیز در مقاله‌ای با عنوان "تحکیم خانواده در آموزه‌های قرآنی"، سه عامل فطرت، اخلاق و شریعت با بعنوان عوامل تحکیم خانواده معرفی می‌کند و در ادامه علاوه بر سه انگیزه‌ی فوق، عواملی چون تأمین اقتصادی، کسب حیثیت اجتماعی، ادامه نسل و حفظ هویت را نیز در شمار انگیزه‌های تحکیم روابط عنوان می‌کند.

روش پژوهش

روش تحقیق مورد استفاده در این مطالعه از لحاظ هدف، کاربردی است زیرا نتایج آن برای برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران مورد استفاده قرار خواهد گرفت. همچنین برای بررسی مفاهیم، پیشینه و چهارچوب نظری پژوهش از روش کتابخانه‌ای و به‌منظور جمع‌آوری اطلاعات از جامعه آماری با استفاده از ابزار پرسشنامه از روش میدانی استفاده شده است. روایی پرسشنامه‌ها توسط اساتید و صاحب‌نظران تأیید و نهایی شده است. پایایی آن نیز پس از توزیع بین ۱۵ نفر از مخاطبین و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده با روش آلفای کرونباخ، عدد ۰/۸۱۴ برای بُعد اعتقادات مذهبی با ۸ گویه؛ ۰/۸۱۵ برای بُعد کسب مهارت‌های زندگی با ۱۲ گویه؛ و ۰/۸۷۵ برای بُعد اخلاق با ۶ گویه بدست آمد که همگی اعدادی بزرگتر از ۰/۷ می‌باشند و نشان از قابلیت اعتماد و پایایی بالای این پرسشنامه دارد.

جامعه آماری این تحقیق شامل کلیه خانواده‌های ساکن در شهرک شهید چمران - بانوان که غالباً همسران هستند و در برخی موارد نیز دختران می‌باشند- و در دوره‌های طرح بصیرت افزایی و تعالی معنوی خانواده‌ها شرکت می‌کنند می‌باشد که ۱۰۰ خانواده هستند. در این تحقیق از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای با انتساب متناسب و تصادفی استفاده شد و با

استفاده از فرمول کوکران، حجم نمونه ۸۰ نفر تعیین گردید.

در پژوهش حاضر برای اندازه‌گیری متغیرها و جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات لازم از پرسشنامه کتبی طیف لیکرت محقق ساخته استفاده شده است و اطلاعات جمع‌آوری شده، با کمک نرم‌افزار SPSS و استفاده از روشهای آماری توصیفی و استنباطی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

یافته‌های پژوهش

در بخش اول یافته‌های پژوهش، آمار توصیفی به صورت جداول آماری و نمودار مربوط به سن، جنسیت، سطح تحصیلات و سوالات پرسشنامه مورد بررسی قرار گرفته‌اند که نتایج حاصله در جداول ا تا ۴

واضح و مشخص است. در خصوص بررسی سوالات پرسشنامه با توجه به کدگذاری انجام شده (خیلی زیاد، ۵، زیاد ۴، تا حدودی ۳، کم ۲، خیلی کم ۱) میانگین پاسخگویی هر چه به عدد ۵ نزدیکتر باشد می‌توان نتیجه گرفت میزان موافقت افراد با عامل مطرح شده در آن سوال بسیار زیاد است. میانگین در بازه ۱-۲/۳ کم، ۲/۳۱-۳/۷ متوسط و ۳/۷۱-۵ زیاد ارزیابی می‌گردد.

همچنین برای استخراج آمار استنباطی از اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه ها، در ابتدا به بررسی چگونگی وضعیت نرمال بودن آن پرداخته ایم. برای بررسی نرمال بودن متغیرها، فرض صفر آزمون (H0) را به مفهوم نرمال بودن توزیع متغیرها؛ و فرض مقابل آزمون (H1) را به مفهوم عدم نرمال بودن توزیع متغیر مورد بررسی در نظر گرفته‌ایم.

جدول (۱): بافت نگار متغیر سن

تعداد	میانگین	میانه	مد	انحراف معیار	کمترین مقدار	بیشترین مقدار
۸۰	۳۸,۲۱	۳۸	۳۸	۶,۳۹۰	۲۲	۵۵

جدول (۲): توزیع متغیر تأهل

تأهل	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی
متاهل	۷۷	۹۶,۳	۹۶,۳
مجرد	۳	۳,۸	۱۰۰
جمع	۸۰	۱۰۰	

جدول (۳): توزیع متغیر میزان تحصیلات

میزان تحصیلات	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی
ابتدایی	۰	۰	۰
راهنمایی	۱	۱,۳	۱,۳
دیپلم	۲۷	۳۳	۳۵
دانشگاهی	۴۷	۵۸,۸	۹۳,۸
حوزوی	۵	۶,۳	۱۰۰
جمع کل	۸۰	۱۰۰	

جدول (۴): اطلاعات جمع آوری شده در پرسشنامه

ابعاد	ردیف	سوالات	خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد
بُعد اعتقادات مذهبی	۱	طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در آشنایی بیشتر من با آموزه‌های دینی و عقیدتی داشته است.	۱	۸	۳۴	۳۰	۷
	۲	طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در تشویق من به خواندن نماز و قرآن داشته است.	۵	۶	۳۲	۲۸	۹
	۳	طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در ایجاد پابندی من به حدود و احکام شرعی داشته است.	۲	۳	۴۱	۲۱	۱۳
	۴	طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در پاسخگویی به سوالات شرعی و شبهات دینی من داشته است.	۱	۱۱	۲۹	۳۲	۷
	۵	طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در اصلاح پوشش و حجاب اسلامی من داشته است.	۴	۱۳	۲۵	۲۷	۱۱
	۶	اساتید و کارشناسان طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در برطرف کردن نیازها و انتظارات من از یادگیری آموزه‌های دینی و عقیدتی داشته اند.	۲	۱۲	۲۶	۳۱	۹
	۷	طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در ایجاد این نگاه در من که "انجام کار در منزل و ابراز محبت به اعضای خانواده، امری مقدس است" داشته است.	۴	۷	۲۰	۳۰	۱۹
	۸	طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در من برای دوری از گناهان (اسراف، غیبت، سوءظن، اشرافیگری و...) داشته است.	۴	۵	۳۵	۲۲	۱۴
بُعد کسب مهارت‌های زندگی	۹	طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در آشنایی بیشتر من با مهارت‌های زندگی (تربیت فرزند، مهارت گفتگو، زندگی با نشاط و...) داشته است.	۲	۶	۲۴	۳۶	۱۲
	۱۰	طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در بهبود ارتباطات و تعاملات من با اعضای خانواده‌ام داشته است.	۲	۵	۳۰	۲۳	۲۰
	۱۱	طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در بهداشت روانی من و کاهش رفتارهایی از قبیل (خشم، پرخاشگری، وسواس و...) داشته است.	۶	۱۰	۳۳	۲۳	۸
	۱۲	اساتید و کارشناسان طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در برطرف کردن نیازها و انتظارات من در بالا بردن مهارت‌های زندگی داشته اند.	۲	۱۱	۲۶	۲۸	۱۳
	۱۳	طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در بالا بردن اطلاعات و ایجاد مهارت در ارتباطات زناشویی (جنسی) من و همسر من داشته است.	۶	۱۰	۲۸	۲۶	۱۰
	۱۴	طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در ارائه راه حل برای حل مسائل و مشکلات موجود در زندگی من و اعضای خانواده ام و یا شیوه مدارا و کنار آمدن با آن داشته است.	۲	۱۰	۳۱	۲۷	۱۰

ابعاد	رتبه	سوالات	خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد
بعد اخلاق	۱۵	طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در شناخت من از روحیات منحصر به فرد مردان که با زنان متفاوت است داشته است.	۴	۷	۴۰	۲۶	۳
	۱۶	طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در ایجاد مهارت در من برای ایجاد آرامش در مواقع تنش و التهاب خانواده داشته است.	۳	۸	۳۶	۲۶	۷
	۱۷	طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در آگاهی من از حقوق و وظایف خود و حقوق و وظایف سایر اعضای خانواده ام داشته است.	۳	۱۰	۲۹	۳۲	۶
	۱۸	طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در ایجاد روحیه جمع گرایی و کارگروهی در من با سایر اعضای خانواده ام داشته است.	۲	۶	۳۴	۳۲	۶
	۱۹	طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در ایجاد روحیه مشورت و مشاوره گرفتن از کارشناسان و افراد متخصص و متعهد داشته است.	۴	۷	۳۵	۲۷	۷
	۲۰	طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در بالا بردن اطلاعات عمومی من درباره مسائل فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه داشته است.	۲	۸	۳۰	۲۹	۱۱
	۲۱	طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در ایجاد خوش اخلاقی، مهربانی و معاشرت نیکو با اعضای خانواده، در من داشته است.	۰	۸	۳۲	۲۹	۱۱
	۲۲	طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در به بروز و ظهور رساندن محبت من نسبت به اعضای خانواده ام داشته است.	۰	۸	۲۷	۳۶	۹
	۲۳	طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در ایجاد احترام و تکریم بین اعضای خانواده من داشته است.	۱	۵	۳۲	۳۳	۹
	۲۴	طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در ایجاد سجایای اخلاقی همچون رازداری، صبر و بردباری، ایثار و از خود گذشتگی در من داشته است.	۱	۱۰	۲۶	۳۸	۵
۲۵	طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در ایجاد روحیه گذشت و بخشش و پیش قدم شدن برای آشتی و دوستی من و اعضای خانواده داشته است.	۲	۱۰	۲۲	۴۱	۵	
۲۶	طرح بصیرت افزایی خانواده نقش موثری در ایجاد اخلاق و روحیه سازش و مدارا با خانواده و شرایط موجود آنها، داشته است.	۲	۷	۲۳	۴۰	۸	

جدول (۵): بررسی نرمال بودن توزیع متغیرها

نتیجه	سطح معنی داری (P)	بُعد اعتقادات دینی
$P > 0/05$ تأیید فرض صفر - توزیع متغیر نرمال است	۰/۲۰۰	بُعد کسب مهارت‌های زندگی
$P > 0/05$ تأیید فرض صفر - توزیع متغیر نرمال است	۰/۲۰۰	بُعد اخلاق
$P < 0/05$ رد فرض صفر - توزیع متغیر نرمال نیست	۰/۰۰۰	

با توجه به نتایج جدول (۵)، از آنجا که سطح معنی داری آزمون نرمال بودن متغیرهای بُعد اعتقادات دینی و بُعد کسب مهارت‌های زندگی، بیشتر از ۰/۰۵ می‌باشد؛ بنابراین فرضیه صفر را پذیرفته و با اطمینان

تحکیم بنیان خانواده‌های شهرک شهید چمران تأثیر دارد. با توجه به مثبت بودن دو سر فاصله اطمینان می‌توان گفت میانگین بیشتر از ۳ بوده و تأثیرگذاری مثبت است. به عبارتی طرح بصیرت افزایی و تعالی معنوی خانواده تأثیر بالایی بر تحکیم بنیان خانواده‌های شهرک شهید چمران دارد.

بررسی فرضیه‌های فرعی تحقیق

با توجه به نتایج آزمون در جداول ۷ تا ۹، برای فرضیه‌های فرعی، هر کدام از آموزش‌های بُعد اعتقادات مذهبی، کسب مهارت‌های زندگی و اخلاق طرح بصیرت افزایی و تعالی معنوی خانواده نیز بصورت مستقل تأثیرگذاری بالایی بر تحکیم بنیان خانواده‌های شهرک شهید چمران دارد.

۹۵٪ می‌توان گفت توزیع متغیر نرمال است. بنابراین جهت بررسی فرضیه‌های تحقیق از آزمون t یک جامعه^۶ استفاده می‌کنیم. متغیر بُعد اخلاق دارای سطح معنی داری ۰/۰۰۰ است. از آنجا که سطح معنی داری آزمون کمتر از ۰/۰۵ است، فرض صفر رد شده و توزیع متغیر نرمال نیست. بنابراین جهت بررسی فرضیه مربوطه از آزمون دو جمله ای استفاده می‌نماییم.

آزمون فرضیه اصلی با توجه به جدول (۶) مقدار آماره آزمون t و سطح معنی داری به ترتیب برابر ۶/۲۵۸ و ۰/۰۰۰ نشان می‌دهد. در این آزمون میانگین برابر ۳ را به معنی خنثی و عدم تأثیرگذاری در نظر گرفته‌ایم. با توجه به اینکه سطح معنی داری کمتر از ۰/۰۵ است بنابراین فرض صفر رد شده و با اطمینان ۹۵٪ می‌توان گفت طرح بصیرت افزایی و تعالی معنوی خانواده بر

جدول (۶): آزمون t فرضیه اصلی

فاصله اطمینان ۹۵٪		سطح معنی داری	درجه آزادی	آماره t	میانگین	تعداد
حد بالا	حد پایین					
۰/۵۸۶۸	۰/۳۰۳۶	۰/۰۰۰	۷۹	۶,۲۵۸	۳,۴۴۵۲	۸۰

جدول (۷): آزمون t فرضیه فرعی اول (آموزش‌های بُعد اعتقادات مذهبی)

فاصله اطمینان ۹۵٪		سطح معنی داری	درجه آزادی	آماره t	میانگین	تعداد
حد بالا	حد پایین					
۰/۶۱۳۸	۰/۲۸۶۲	۰/۰۰۰	۷۹	۵,۴۶۸	۳,۴۵	۸۰

جدول (۸): آزمون t فرضیه فرعی دوم (آموزش‌های بُعد کسب مهارت‌های زندگی)

فاصله اطمینان ۹۵٪		سطح معنی داری	درجه آزادی	آماره t	میانگین	تعداد
حد بالا	حد پایین					
۰/۵۵۰۷	۰/۲۵۵۶	۰/۰۰۰	۷۹	۵,۴۳۸	۳,۴۰۳۱	۸۰

جدول (۹): آزمون t فرضیه فرعی سوم (آموزش‌های بُعد اخلاق)

سطح معنی داری	احتمال مورد آزمون	احتمال مشاهده شده	تعداد	گروه
۰/۰۰۰	۰/۵	۰/۲۳	۱۸	گروه ۱ (کمتر یا مساوی ۳)
		۰/۷۸	۶۲	گروه ۲ (بیشتر از ۳)

قیاس قبل و بعد از اجرای طرح‌ها و برنامه‌ها قابل بهره‌برداری است.

اما بخش دوم که هدف اصلی این پژوهش به شمار می‌آید، بررسی فرضیه‌های اصلی و فرعی این تحقیق بود که با بررسی و تحلیل توصیفی و استنباطی داده‌های جمع‌آوری شده، نتایج حاصل از تحقیق نشان می‌دهد همانگونه که در فرضیه اصلی و فرضیه‌های فرعی پژوهش مطرح شده بود، طرح بصیرت افزایی و تعالی معنوی خانواده اجرا شده در شهرک شهید چمران تأثیر مستقیم و مثبتی بر تحکیم بنیان خانواده‌های شرکت کننده در این طرح داشته است و البته در این اثرگذاری هیچکدام از ابعاد آن نسبت به سایر ابعاد دارای برتری و اثرگذاری بیشتر نبوده است به این معنی که اولویت هر سه بُعد یکسان می‌باشد. همچنین به رغم اینکه بررسی وضعیت گویه‌های مربوط به هر بُعد نشان دهنده آن است که طرح مذکور به رغم اینکه تأثیرات مستقیم و مثبتی بر تحکیم بنیان خانواده‌ها داشته است، اما اگر شاخص میانگین آزمون t برای فرضیه اصلی و فرعی کمی سختگیرانه تر و با توقع اثرگذاری بیشتر طرح در نظر گرفته شود، می‌توان اثر طرح را خنثی و یا در برخی موارد منفی دانست.

در بعد اعتقادات مذهبی، طرح بصیرت افزایی و تعالی معنوی خانواده با تأثیر مثبت بر تحکیم بنیان خانواده‌های شرکت کننده در این طرح موجب آشنایی بیشتر خانواده‌ها با اعتقادات مذهبی و ایجاد آرامش روحی در مخاطبین و به تبع آن ایجاد آرامش در محیط خانواده شده است. بالاترین گویه نشان می‌دهد نگاه مقدس به انجام امور منزل از مهمترین تأثیرات بُعد اعتقادات مذهبی طرح بوده که موجب از بین رفتن توقعات می‌شود. وقتی برای اعضای خانواده، خصوصاً همسران که نقش محوری در خانواده دارند، انجام کار با هدف کسب رضایت خداوند در اولویت قرار می‌گیرد، توقعات در قبال انجام کارها از بین می‌رود و تنش‌ها نیز کاسته می‌شود که خود عامل پایداری و آرامش خانواده است. البته اگر نفوذ بُعد

آنچه طبق نتایج آزمون فریدمن (جدول ۱۰) در خصوص اولویت‌های ابعاد مختلف آزمون شده در پژوهش به دست آمده، با توجه به سطح معنی‌داری آزمون (۰/۳۲۲) که بیشتر از ۰/۰۵ می‌باشد، فرض صفر تأیید و با اطمینان ۹۵٪ می‌توان گفت ابعاد طرح بصیرت افزایی و تعالی معنوی خانواده‌ها دارای اولویت‌های یکسان است.

جدول (۱۰): آزمون فریدمن

سطح معنی‌داری	درجه آزادی - Df	آماره کای دو - Chi-Square
۰/۳۲۲	۲	۲,۲۶۹

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

آنچه در این پژوهش بدست آمده را می‌توان در ۲ بخش ارائه کرد. بخش اول ارائه مدل و الگویی برای تحلیل وضعیت تحکیم بنیان خانواده و همچنین شاخص‌هایی برای ارزیابی اثربخشی طرح‌ها و برنامه‌های اجرایی با هدف تحکیم بنیان خانواده است که طبق فراتحلیل مطالعات محقق عوامل موثر بر این متغیر مستقل را می‌توان در ۵ گروه "کسب مهارت‌های زندگی (شناخت خصوصیات فردی همسر، مهارت ایجاد آرامش، مهارت گفتگو و پرهیز از مشاجره، مهارت ایفای نقش مؤثر، مهارت جنسی، وجود حکم برای حل منازعات)"، اخلاق (احترام متقابل، محبت و مهرورزی، انجام وظایف برای رفع نیازها، صداقت و راستگویی، وفای به عهد، ایثار و از خود گذشتگی)، اعتقادات مذهبی (انجام مناسک دینی، توکل به خدا، توسل به اهل بیت (ع)، پایبندی به حدود و احکام شرعی)، نقش محوری زن در خانواده (اشتغال زنان، تربیت فرزندان و...)، و عوامل تأثیرگذار بیرونی (حکومت، جامعه، شرایط اقتصادی و کار) پیگیری کرد. این الگو برای برنامه‌ریزی در خصوص برنامه‌های خانواده محور به منظور استحکام بنیان‌های خانواده در جوامع نیز قابل بهره‌برداری می‌باشد و استفاده از این مدل در پژوهش‌های مداخله‌گرایانه و آزمایشی نیز به منظور

این طرح به سبب آموزه‌های اخلاقی ارائه شده در برنامه‌های طرح، افرادی مهربان، دارای معاشرت نیکو با دیگران، اهل محبت و مهرورزی و تکریم دیگران، صبور، بردبار و رازدار هستند که در مواقع لزوم برای حفظ کیان خانواده و جلوگیری از فروپاشی آن، می‌توانند از خودگذشتگی به خرج دهند و با سایر اعضای خانواده سازش و مدارا کنند.

بالاترین گویه نشان از این دارد که بروز و ظهور محبت به اعضای خانواده از مهم‌ترین تأثیرات آموزش‌های بُعد اخلاقی طرح می‌باشد که البته با توجه به فاصله کم میانگین سایر گویه‌ها با این گویه، نشان دهنده این است که آموزش‌های طرح در سایر گویه‌ها نیز تأثیری مشابه داشته است. با توجه به اینکه نقطه ایده‌آل برای این طرح، ایجاد "تأثیر بالا" بر بُعد اخلاقی شرکت‌کنندگان است، لذا نیاز به برنامه‌ریزی و عملکرد بهتر برای ارتقای این بُعد از آموزش‌های طرح نیز مشخص است.

پیشنهاد‌های اجرایی و پژوهشی

- ✓ تدوین دستورالعمل اجرایی طرح بصیرت‌افزایی و تعالی معنوی خانواده بر اساس الگی ارائه شده در این پژوهش یا سایر الگوهای موجود احتمالی، توسط مسئولین مربوطه به منظور مشخص شدن دقیق اهداف طرح به نحوی که نقشه راه برای چگونگی اجرا و نیل به اهداف تعیین شده باشد.
- ✓ شاخص‌های تحکیم بنیان خانواده بصورت عمومی و اختصاصی برای شرایط بومی و زیستی خانواده‌های ساکن در این شهرک تبیین و تدوین گردد.
- ✓ آسیب‌شناسی محیطی در حوزه تحکیم بنیان خانواده به منظور شناخت آسیب‌های احتمالی موجود و برنامه‌ریزی برای رفع آن.
- ✓ بررسی و آسیب‌شناسی علل عدم استقبال سراسری خانواده‌های شهرک شهید چمران از شرکت در طرح بصیرت‌افزایی و تعالی معنوی خانواده.

اعتقادات مذهبی در سایر اعضای خانواده نیز رشد پیدا کند، زبان تقدیر و تشکر و جبران خودخواسته زحمات دیگر اعضای خانواده جزئی از شخصیت اعضا می‌گردد و این ارتباط و تعامل دوسویه یعنی کار برای رضای خدا و تقدیر و تشکر برای رضای خدا- مانند ماده نگهدارنده، روابط بین اعضای خانواده را استحکام می‌بخشد و موجب تحکیم بنیان خانواده می‌شود که نتایج حاصله از این پژوهش نشان دهنده این است که طرح مذکور در این حوزه موفق عمل کرده است. به رغم اینکه اعتقادات مذهبی یکی از ابعاد تحکیم بنیان خانواده می‌باشد و شرکت‌کنندگان طرح نیز غالباً از افراد مذهبی و معتقد بشمار می‌روند، لذا اثرگذاری آموزش‌های طرح در این بُعد نیز نیازمند ارتقا می‌باشد.

آموزش‌های بُعد کسب مهارت‌های زندگی طرح نیز تأثیر مثبت و رو به بالایی بر تحکیم بنیان خانواده‌های شرکت‌کننده در این طرح داشته و انجام اموری مانند تربیت فرزند، گفتگوی بدون تنش، کنترل خشم، مهرورزی و حتی ارتباطات زناشویی که اموری اکتسابی هستند را مدار آموزش مهارت‌های زندگی قرار داده و توانسته تعاملات افراد و اعضای خانواده را ارتقا بخشد. اعضای شرکت‌کننده در این طرح با ایجاد تعامل سازنده با اعضای خانواده، خانواده ای شاد، بانشاط و رضایت دارند.

در آموزش‌های بُعد اخلاق نیز با توجه به اینکه مکارم اخلاق را می‌توان یکی از شاخص‌های دینداری دانست، اما چون شرط با اخلاق بودن، صرفاً داشتن اعتقادات مذهبی نمی‌باشد و کسانی که دارای اعتقادات مذهبی ضعیفی هستند نیز می‌توانند دارای مکارم اخلاق باشند، این بُعد بصورت مستقل در نظر پژوهش در نظر گرفته شده است و نتایج حاصل از تحقیق نشان می‌دهد این آموزش‌ها تأثیر متوسط و البته مثبت و رو به بالایی بر تحکیم بنیان خانواده‌های شرکت‌کننده در این طرح داشته است که حاکی از آن است که شرکت‌کنندگان در

- ✓ انجام نیازسنجی از شرکت کنندگان طرح به منظور رفع نیازهای آموزشی و مشاوره‌ای.
- ✓ برنامه‌های مشاوره و سایر برنامه‌های طرح بصیرت‌افزایی و تعالی معنوی با رویکرد خانواده محوری بجای فرد محوری اجرا شود. یعنی بجای حضور غالب بانوان در طرح، با ایجاد بستر مناسب و هدفمند کلیه اعضای خانواده در طرح حضور پیدا کنند.
- ✓ نظارت مسئولین بر حسن اجرای طرح توسط عوامل اجرایی به منظور تحقق اهداف.
- منابع و ماخذ**
- قرآن کریم
- نهج البلاغه (۱۳۸۱)، ترجمه محمد دشتی، چاپ دوم، قم: آل علی علیه السلام.
- نهج الفصاحه (فارسی-عربی) کلمات قصار رسول اکرم (ص) (۱۳۸۵)، ترجمه حسین ردایی آملی. قم: نسیم حیات.
- احمدی، داود؛ عزیزآبادی فراهانی، فاطمه؛ (۱۳۹۳)، تابستان). « تحلیل محتوای برنامه «به خانه بر می‌گردیم» در تشکیل، تحکیم و تعالی خانواده». مجله مدیریت فرهنگی. سال ۸، شماره ۲۴، صص ۶۵-۵۳
- حسن زاده، صالح. (۱۳۹۲، زمستان). «عوامل تحکیم خانواده در فرهنگ اسلامی». پژوهش نامه معارف قرآنی. دوره ۴، شماره ۱۵، صص ۶۸-۴۵
- سجادی، سیدابراهیم. (۱۳۸۶، تابستان). « نقش خویشاوندان در تحکیم خانواده». فصلنامه علمی پژوهشی پژوهش‌های قرآنی. دوره ۱۳، شماره ۴۹-۵۵، صص ۵۵-۱۴
- حسینی، اکرم. (۱۳۸۳، زمستان). «تحکیم خانواده در آموزه‌های قرآنی». فصلنامه مطالعات راهبردی زنان. سال ۷، شماره ۲۶، صص ۸۱-۴۶
- اعزاز، شهلا؛ (۱۳۷۶). جامعه‌شناسی خانواده، چاپ اول، تهران: روشنگران و مطالعات زنان.
- ایرینه و هربرت گلدنبرگ. (۱۳۸۲). خانواده درمانی، مترجمان حمیدرضا حسین شاه‌ی برواتی و سیامک نقش بندی. تهران: نشر روان.
- جمشیدیها، غلامرضا؛ آخوندی، محمدباقر. (۱۳۹۵، بهار- تابستان). «الگوی قرآنی برای سنجش دینداری در ایران». آموزه‌های قرآنی. شماره بیست و سوم. صص ۷۷-۵۵
- حسن‌زاده آملی، حسن (۱۴۰۴ ق). اتحاد عاقل به معقول، تهران: حکمت.
- ساروخانی، باقر. (۱۳۷۹). جامعه‌شناسی خانواده. تهران: سروش.
- شبدینی پاشاکی، محمد. (۱۳۹۵). کانون آرامش و ویژگی‌های خانواده اسلامی. چاپ ششم. قم: زمزم هدایت.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین. (۱۳۷۴). ترجمه تفسیر المیزان. ترجمه موسوی همدانی. چاپ پنجم. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۷۴). مجمع البیان، تهران: ناصرخسرو.
- کوهانستانی، مریم. (۱۳۹۴). «خانواده و عوامل تحکیم آن با تکیه بر آرای ابن سینا». دوفصلنامه علمی-پژوهشی حکمت سینوی (مشکوه النور). سال ۱۹، شماره بهار و تابستان، صص ۸۹-۷۱
- محمدی ری شهری، محمد. ۱۳۸۷. تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، قم: دارالحدیث.
- میرزانلو، فریده. (۱۳۷۵). «ارتباط میان اشتغال زنان و تحکیم خانواده و ارائه راهکارهای فرهنگی مورد مطالعه زنان شاغل و خانه‌دار (شهر تهران)». پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.

میرسپاسی، علی. (۱۳۸۱). اخلاق در حوزه عمومی. تأملاتی در باب ارزش‌ها و نهادهای دموکراتیک، تهران: نشر ثالث.

نجاریان، فرزانه. (۱۳۷۵). «عوامل مؤثر در کارایی خانواده». پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی.

هادی، اصغر (پاییز و زمستان ۱۳۸۵). «مکارم الاخلاق (پژوهشی پیرامون روایت تتمیم مکارم اخلاق و روایات همانند)». اخلاق. شماره پنجم و ششم. صص ۲۲۹-۲۵۳

میر، سیدمحسن. (۱۳۹۲). «تأثیر طرح نظام جامع آموزشی - تربیتی خانواده معاونت فرهنگی کمیته امداد امام خمینی (ره) بر تحکیم بنیاد خانواده‌های تحت حمایت استان البرز». پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشکده مدیریت و اقتصاد دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.

میرخانی، عزت السادات؛ صفایی، سعیده. (۱۳۹۳)، تابستان). «جایگاه عفت جنسی در شریعت اسلامی و تأثیر آن بر تحکیم بنیاد خانواده». زن و مطالعات خانواده. سال ۶، شماره ۲۴، صص ۱۲۵-۱۴۷

یادداشت‌ها

¹ E.W.Burgess

² H.J.Locke

³ Robert Morrison MacIver

⁴ Robert Harry Lowie

⁵ Herbert Goldenberg, Irene Goldenberg

⁶ One sample T test

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی